Яків Брус, на прізвисько Ява, за тридцять повоєнних літ обіймав навперемінно кілька різних посад: то бригадирував, то заступав голову колгоспу, то "брав у руки" ферму, то знову повертався до бригадирства. Його кидали на п р о р и в и , як танковий корпус на фронті, і він швидко з тими проривами впорувався — не кмітливістю чи сумлінням, а чавунною вдачею своєю. Яву побоювалися навіть мужики і потайки раділи, якщо котромусь із них лучалася нагода почастувати бригадира без свідків. Раз Ява прийняв від вас чарку, то вважайте, що вам поталанило: він вам і коней дасть (навіть машину, як треба), і на роботу неважку, або прибутну поставить (приміром, вагарем чи обліковцем), і трактор пришле, щоб ви найраніше од усіх присадибник виорали... І так вам вестиметься, аж поки до Яви не підкотиться ваш сусіда. Тоді — квит, ваша карта бита. Скажете, приміром, бригадирові неголосно, мовби й не казали нічого, а так собі стояли поруч з ним і дивилися в затуманену далеч:

— Купив три тонни брикету на станції, Якове Нестеровичу, треба б якось той, привезти.

— Привозь,— одкаже Ява.— Хто ж тобі не дає.

— Так машину якби...

— Я тобі давав машину на цілих півдня. Чого ж ти гав ловив? — похмуро спитає Ява і штовхне вас у груди важким чавунним поглядом з-під почорнілого на сонці лоба.

— Тоді-бо на станції брикету не було, Нестеровичу.

Однак бригадир уже не слухатиме вас, повернеться і піде геть — мовчки, показавши вам гладку спину, що повільно здригається у такт ході і аж рипить об підкладку піджака. А надвечір, бач, сусіда ваш пригнав собі у двір машину брикету, гуде веселенької пісні, орудуючи лопатою, і посилає вам через тин зловтішні оскирячки: ти, мовляв, своє

одрозкошував, тепер Ява мій! Тоді вам нічого не лишається робити, як теж позловтішатися з сусіди, подумавши отак: "Підожди, підожди, він і тобі скоро спину покаже!" Але від цього не легшає. І ви кидаєте сусідові їжачка в пазуху:

— Ти не дуже лишень махай лопатою. Не бачиш хіба: усю куряву в мій двір несе. Дихати нічим!

— А я тобі що — вітер у другий бік поверну? — здивовано вибанчиться сусіда.— Ди-ихать йому нічим, панові!..

Далі — більше. І поворогували. Ні здрастуйте, ні прощайте і взагалі "хай ти пощезнеш!".

А днів через два-три сусіда перший кивне вам од своїх воріт і, нервово смикаючи повікою та жуючи зубами цигарку, скаже:

— Чув? Микиті Щурикові трактор сю ніч причеп гною на грядки притяг. Сім тонн!!

І, відчуваючи котячу шкрябанину в грудях — сім тонн! — ви, тепер уже разом із сусідою, ненавидите Микиту Щурика!

А Ява тим часом сидить ще в когось, в іншому краї села, сидить і п'є. Ні на балачку, ні на пісню його при цьому не тягне. Мовчки їсть, мовчки наливає, мовчки п'є, лиш повітря носом голосно всапує. Навіть по хаті не роздивляється. Упреться поглядом у стіл і не підніме його, доки не піде.

— Думка олії завтра забити, Нестеровичу... Одлучитися б якось треба,— скаже господар після учти, проводжаючи Яву до воріт, і забігає поперед нього, щоб хвіртку відчинити.

— Завтра — ні,— дивиться Ява у зоряну височінь, і зорі йому двояться і трояться від пригощання.— Завтра всім скиртувати сіно. У вівторок

поїдеш.— І, не попрощавшись (це означало: годі й того, що я тебе в олійницю пускаю), іде додому спати.

Були в селі й такі, що не знаменувалися до бригадира. Про таких Ява думав похмуро-насмішкувато: "Горді. Ну й їжте свою гордість!" І коли хтось із отаких звертався до Яви у якійсь там справі, він одказував, повільно заплющивши очі:

— А я тут — хто! Я тобі тут нуль без палички... Іди до голови. — І так само повільно розплющався, дивлячись не на прохача, а крізь нього.

І от сьогодні Яву мають судити. Хоч і не справжнім державним судом — товариським, але ж прилюдно, перед недавніми ще запобігайлами. (Взимку Яві виповнилося шістдесят, і він вийшов на пенсію, хоч голова колгоспу вмовляв лишитися). Біля клубу на фанерному щиткові для кінореклами висіло оголошення, що його склав сільський кіномеханік — він же й завклубом, і баяніст, і писар по гаслах — Мишко Чирва. В оголошенні, виконанім густим фіолетовим чорнилом, сповіщалося:

УВАГА!!!

В НЕДІЛЮ О 18.00 У ПРИМІЩЕННІ С/КЛУБУ ВІДБУДЕТЬСЯ ТОВАРИСЬКИЙ СУД НАД Я. БРУСОМ ТА ПОТЕРПІЛОЮ БОРОЗНЯК МОТРЕЮ КІНДРАТІВНОЮ.

ПІСЛЯ СУДУ —ТАНЦІ.

У неділю після полудня до клубу почали сходитися люди, здебільша старі, бо молодші були ще на роботі: вибирали буряки, допасували череди на осінніх луках, а голова товариського суду Микола Миколайович Матяш, директор сільської восьмирічки, ламав з учнями кукурудзу в полі. Старі сунули помалу, спираючись на ціпки, довго, мружачи незіркі вже очі, вичитували по літерах оголошення і розсідалися на довгій лавочці під стареньким сільбудом, поскладавши на ціпки

висушені сонцями та вітрами руки. Товариський суд був у селі вперше, і ніхто із старих достеменно не відав, що воно таке.

— Думав, думав я, а й не второпаю,— шамкав дід Свиридон Мишлик, у якого жив на шиї вічний фурункул і гнув її набік.— Сказано: товариський суд. Виходе, що Ява і я — товариші...

— Атож! — дивився кудись понад ціпком маловидющими, в сльозі очима Павлентій Шкурпела, Свиридонів одноліток.— Ти, як молодший був, то косив, а він..: хекав. Знаття, товариші...— І засміявся, кахкаючи, мов старий безголосий селезень. Далі закашлявся з булькотом і писком у грудях і вмовк, щоб снагу до зборів приберегти.

— А що, хіба в городі тепер суду вже нема? — беззубо допитувалася у мужиків бабуня Вухналька, найкраща в районі (а колись у повіті) шептуха і костоправка.

— Є, бабо, суд і в городі,— тлумачили їй.— Тепер два буде! Два, кажу, бабо, два! Стала чутка — скоро судді по дворах ходитимуть... Прийдуть та: "Ану, бабо, признавайтеся, хто Семенові Вузькому ногу склав позаторік, що він і досі в колгоспі кролів краде та по чвертки в лавку галопом бігає,— ви? То платіть, бабо, штрах! І за ногу, і за кролі!"

І реготалися.

Бабуня Вухналька злякалась, зігнулася на лавочці ледь не до землі і кутуляла, кутуляла гостреньким підборіддям, безтямно дивлячись у землю.

— Чуєш, прийдуть і скажуть: ану, бабо...

І ще дужче реготалися. Доки не набридло.

Над захід сонця приїхали з поля машини, привезли до школи учнів і голову товариського суду Миколу Миколайовича Матяша; проскочили мотоциклами один за одним механізатори з польового табору, а Мишко Чирва увімкнув радіолу — як на вибори, чи свята, і вона зарепетувала на все село, оглушивши старих.

— Везуть! — сказав хтось.— Ілько бабу Мотрю везе! Усі, хто був біля клубу, заворушилися і напружили зір.

Ілько, рідний онук баби Мотрі Борознячки, "постраждалої", забачивши людей, ще віддалік почав пригальмовувати машину і підкотив до клубу повільно. Він висадив бабусю, слабесеньку, господи, як павутинка, взявши її на руки і поставивши на землю, мов дитя. Затим підвів до лавочки — вона тихо постогнувала — і посадив скраю.

— Здрастуйте, люди добрі,— немічним голосом мовила Мотря до всіх і вклонилася великою, закутушканою чи не десятком хустин головою так, що лише очі було видно.

До неї підсунулися, підступилися з усіх боків — і мовчали. А вона попросила:

— Скажіть... хай оте не грає, бо головочка ж моя... розпадеться, розколеться, недоколена...

Але Мишко Чирва сам побачив бабу Мотрю з віконця кінобудки і вимкнув радіолу.

— Бабо, ось послухайте, що я вам скажу,— нахилився до Мотрі Сьома Кухта, лавошний вантажник і знавець усіх законів.— Ви, бабо, от що: сходіть зараз... або хай Ілько підвезе вас до лікарні, і хай вам знімуть експертизу з голови. Ми того гада полосатого в тюрму упечемо!

— Та, може ж, воно, сину, й само... без тієї спертизи загоїця... Я подорожнику приклала, ватки...

— Експертиза — це не лікарство,— пояснив Кухта,— І не уколи. Вам тіки рану обміряють і довідку дадуть про побой.

— О-о-ох, ні, сину, не хочу,— захитала головою баба Мотря.— Воно й так пече... а як ще мірятимуть... Може ж, воно й само перестане... Я ж і подорожничку приклала...

Сьома розсердився, закурив і сказав:

— Гад полосатий. Зайняв би він мене! — І повів худими гострокостими плечима.— Зайняв би він, чуєш, мене!

А до клубу йшли і йшли люди, з усіх кутків села, навіть з хуторів, що тулилися до нього,— гуртами й гурточками всі, хто був удень на роботі, ішли, хоч дома не впорано, і не повечеряно як слід, і діти самі зосталися... Хай. Адже судитимуть не когось там, а самого ЯВУ!!!

Один по одному пройшли в клуб, не зупиняючись коло людей, заклопотано-зосереджені (як і личить суддям) члени товариського суду: завідуючий кооперацією Тельнов у військовому галіфе офіцерського крою і цивільному кітелі; за Тельновим сердито процокотіло підборчиками по цементованих східцях молодюсіньке й ловке дівчатко Соня Касян, ланкова-передовичка з орденом "Знак Пошани" (брівчата Сонині були так по-дитячому нахмурені, так гнівно тремтіли, що сторонній подумав би: новеньку прокуроршу прислано); за Сонею пройшов і директор школи, голова товариського суду Микола Миколайович Матяш, людина чемна не лише за обов'язком, а й за вдачею: він розкланювався до всіх особисто.

Суддів не дуже дарували увагою — всі ждали Яву. А коли нарешті забачили його ще за мостом, умовкли як один.

Ява йшов не сам, а зі своїм товаришем і таємним радником Іваном Івановичем Шпугою — драмгуртківським суфлером, вічним колгоспним об'їждчиком, а нині пенсіонером. Шпуга говорив дуже швидко і дуже чітко — як стукоче дятлик на сухім дереві, за що його прозвали Ваня-Ваня. Він був не тільки добрим суфлером, а ще й дивитися вмів за гріхами людськими, як ніхто в селі, а може, і в цілім світі. Навіть зараз, коли гріх перестав бути насущним для односельців Вані-Вані, він не забув свого другого після суфлерства ремесла. Стоїть біля свого двору і водить голівкою (дятлячою) сюди-туди, сюди-туди, так само швидко, як і говорить. Іде з лавки жінка, пудить повен кошик з хлібом і ситром, здоровенька, грудаста... а Ваня-Ваня пильно мружить на неї око, і йому видається, що там, під плюшкою, в неї не груди, а торбинки з житом чи буряки.

— Ти-багато-не-балакай-з-ними, а-мовчи,— стукотів Ваня-Ваня, задираючи голову до Явиного вуха,— Скажеш: ненарошне, спересердя. Незчувся-й-як, Нерви підвели.

Ява заплющився повільно і сказав:

— Знаю.

І знову розплющився, і нічого більше не сказав, а дивився на люд біля клубу. "Ач, назлазилося... " — подумав похмуро. І вже не слухав, що стукоче йому Ваня-Ваня. Він знав, тепер він уже знав, що зробить після суду.

Ява ні до кого не привітався, а тільки обвів усіх підпухлими очима. Багато хто не витримував Явиного погляду і нахиляв голову або відводив очі вбік.

Потім приїхали одним "бобиком" голова колгоспу й голова сільради, такі ж заклопотані, як і члени товариського суду, і голова колгоспу сказав до всіх, поглянувши на годинник:

— Заходьте, товариші, будемо починати. І суд почався.

Бабу Мотрю (жінки ввели її до залу попід руки) посадили на передній лаві, а Яву — біля вікна, далеко від баби Мотрі, але теж спереду, біля сцени.

— Ей, чого бабуні — лава, а тому вуркові — стілець?! — крикнув Мишко Чирва у те віконце, звідки йде кіно.

В залі загули.

Голова суду Матяш підвівся на освітленій сцені з-за столу, засланого червоним (пообіч нього сиділи Тельнов і Соня Касян), подзвонив олівцем по графину з водою і сказав:

— Прошу тиші, товариші, і порядку, бо вийде не суд, а лайка... А ви, товаришу Брус, сядьте, будь ласка, отам на лаві. Як належить за нашим статутом.

Ява знизав плечима, рипнув стільцем і пересів у передній ряд зліва.

— Так от, дорогі товариші,— вичекавши, доки Ява пересяде, повів далі директор Матяш.— Приступимо до розгляду справи. Кхм... Ви, напевно, вже знаєте, що сталося з усіма нами шанованим донедавна Яковом Нестеровичем Брусом... Тихше, товариші! А сталося таке, що тінь упала на весь наш дружний колектив села. У п'ятницю ввечері товариш Брус Яків Нестерович ударив... кхм... по голові Мотрю Кіндратівну Борозняк і наніс їй рану. Чим ударив і за яких обставин це сталося, нам розкаже сама Мотря Кіндратівна. Отже, давайте послухаємо її, все підряд. І прошу не перебивати.

В залі стало тихо, що чутно було, як на берестку за клубом туркоче дикий голуб.

Баба Мотря підвелася, повернулась до людей і, плачучи тихо, почала розпинатися. Вона зняла, по одній усі хустки.

— Голову показувати не обов'язково, сказав їй зі сцени Тельнов.— Тут, бабушка, не лікарня.

— Та ні, я таки покажу... Хай подивляться люди... — Мотря нахилила голову до зали і, розгрібаючи пальцями скуйовджену сивину, казала, похлинаючись плачем: — Подивіться ж, людоньки, що він зо мною зробив, подивіться... Він же мене вбив...

Жінки ахнули в залі, чоловіки загули, Ява одвернувся до вікна, а Сьома Кухта крикнув:

— Гад полосатий!

— Прошу не ображати підсудних,— знову задзвонив олівцем по графину директор Матяш.— Тут суд!

А баба Мотря жалібно квилила:

— Веду ж я, людоньки, корову обніжком... За налигач держу. А воно, звісно, скотина нетямуща... Рвиць мене з налигачем... аж я трохи не впала... і одкусила півшапки соняха з його... — баба кивнула на Яву,— грядки... Півшапочки... То хіба ж за це вбивають?.. А він саме картоплю копав... Та хоч би що сказав, хай би вже вилаяв, абощо...

А то хвать корінець соняшниковий, торішній, з землею — і по голові мене... Упала ж я, людоньки милосердні... — Тут дехто з жінок теж заплакав у хусточки.— І світ мені обертом пішов. Отямилась, аж як Параска Остапова з того світу достала і в хату повела. Веде, а мені увіччу наче сажа кругом сиплеться... І ноги як мотузяні. Убив, окаянний...

Ява заплющився і гмикнув:

— Якби убив, то ви б тут не стояли...

Однак його мало хто почув, лиш ті, що сиділи неподалік, але вони промовчали. А Ваня-Ваня — він сидів одразу за Явою — просуфлював:

— Тихо-тихо, мовчи!

— Та хіба його тут судити!! — крикнув з кінобудки Мишко Чирва.— В народний суд його здать! У капезе!!! Хай штани наопашки поносить, без пувичок!

— Це вирішить товариський суд — куди його здати! — тоненько, фальцетом гукнув Мишкові в будку Тельнов, почервонівши від напруги.

— Зараз пувичок на штанях не одрізають,— голосно зауважив усезнайкуватий Сьома Кухта.— Тільки реміняки одбирають.

— Мотре Кіндратівно, таке запитання до вас,— напустивши брівчата аж на носик, сказала засідателька Соня Касян.— Ви лікаря викликали?

— Ні, моя дитино,— зітхнула баба Мотря. Вона вже виплакалася і знову, одну за одною, напинала хустки.— Подорожничку приклала з Параскою, спасибі їй, та ватки зверху, то воно й попустило. Нащо ж людей смикать, як полегшало... Та й, як по правді, боюся я вколів, дочко...

— Все одно укол треба,— заявив Сьома Кухта.— Інакше стовбняк шарахне — і хана.

На нього зацитькали, сказавши, щоб він "за язик укусився".

— Що ж, товариші, тут усе ясно. Інформація потерпілої вичерпна,— сказав директор.— Послухаємо другу сторону, звинувачуваного. Що скажете ви, Яково Нестеровичу?

Брус важко, неохоче підвівся, ставши одним боком до суддів, другим до залу, заплющився повільно і не розплющався до кінця своєї мови:

— А що тут казать? Ну, вдряпнув соняшничиною зопалу, спересердя... Було таке. Так хай не заробляє. Хіба я свої грядки саджаю на те, щоб чужими коровами згодовувать? Раз півсонька, вдруге півсонька... Вуличкою хай корову ганяє, а не повз грядку

чужу.

— То, може, над нами і небо твоє, Якове? — запитав дід Свиридон Мишлик, кривов'язо (від фурункула на шиї) схиливши голову на плече.

Люди заусміхалися і цікаво поглядали то на діда, то на Бруса. Ява помовчав, не розплющивши на Свиридона навіть півока, і сказав:

— Над моїми грядками... і небо моє.

У залі знишкли, судді здивовано і суворо дивилися зі сцени униз на Яву, а він повільно розплющився і сів.

— Дозвольте сказать,— підвівся голова колгоспу Титар, худий, довгов'язий, у простому спецовочному костюмі.— Стидно, товариші. Не те що говорити про цей ганебний факт — подумати сором. А що про нас із вами, товариші, в районі скажуть, як узнають? Виростили отакий урожай проса, кукурудзи, буряка — і от вам, пожалуста,— такий ляпсус... Це з одного боку. А з другого — нам треба розсудити так, щоб не нарубати зопалу дров. Усі ми, товариші, знаємо, що Яків Нестерович Брус віддав багато сили й енергії для підняття нашого господарства. Не було такої ділянки, за яку він узявся б і завалив. Та й кожному з вас, що отут

присутні, Яків Нестерович зробив чимало добра. Не було такого дня, щоб він не просив у мене особисто: кому машини, кому коней, кому трактора — і ніхто з вас за це у колгоспну касу троячок не носив...

— Він натурою брав! — вигукнула котрась молодиця, і в залі зареготіли.

— І в тебе, Насте, брав?..

— Брав, паразит!

— Тихіше, товариші, тихіше.

— Хай розкаже, як він на роботу загадував! Він же ніколи нікого на ім'я не назвав, а постукав пужалном у вікно: "Тобі — на свинарник!" — хльоснув жеребця батогом і поїхав. І попробуй скажи йому хоч слово...

На ці слова Ява встав, повернувся до зали, заплющився і сказав:

— А з вами інакше й не можна. З вами тільки так і треба. Бо по-хорошому ви наробите чортів пляшку. Он Ванько Хутірний,— Ява навзаплюшки кивнув на молодого хлопчину в солдатській гімнастерці, свого наступника по бригадирству.— Той до вас і сяк, і так... по-культурному: Векло Панасівно, Насте Григорівно... чи не пішли б ви сьогодні на буряки? Лащиться. Ну, а толку? Буряк он і досі в землі сидить. А при мені ви про нього вже давно забули б. Так що я вас знаю. Я нащот вас грамотний.— Брус посміхнувся крізь стиснуті губи, випнувши їх уперед, розплющився і сів на своє місце.

— А що, хіба не правда? — вистрочив Ваня-Ваня.— Правда!

— Скажи й ти, Іванько,— зашепотіли до молодого бригадира ті, хто сидів поблизу від нього.

— Одпаяй, Ванюшо! — гукнув з кінобудки Мишко Чирва. Хлопчина-бригадир устав, рум'яний, гарненький у тім рум'янці,

мов дівча (Соня Касян, засідателька, сяйнула на нього з-під брівчат), і сказав до Яви:

— Там, де я служив, дядьку Якове, є таке прислів'я: "Хитрий Митрій — умер, а дивиться... " Я, звичайно, не бажаю вам смерті ні нормальної, ні від соняшникового корінця. Живіть собі на здоров'я... А буряки ми виберемо вчасно без вашого пужална!

Ванькові гаряче заплескали в долоні, і він сів, юно, сором'язливо усміхаючись.

— Давайте по суті справи, товариші,— сказав голова суду Микола Миколайович.— Ми ж не на зборах. Слово надається свідкові Парасці Остапівні Книш.

Параска, сусідка Мотрі Борознячки, почала з того, що заплакала, і, приковтуючи слова, швидко затараторила:

— Дивлюсь я —упала тітка Мотря, як травиночка скошена. А корова сама до двору йде... А він,— тицьнула пальцем у Явину спину сердито, мов багнетом,— лопату на плечі й пішов до хати. Хоч би піднестися поміг, вовкулака, хоч би оглянувся. Підбігаю ж я до тітки, а вони ложать і ротом отак, отак — наче позіхнути хочуть... І коріняка соняшникова коло них валяєцця. А кров з голови так і юшить... Ухватила я їх...

— Ну, далі ясно,— перебив Параску Тельнов. І даремно перебив.

— Що ясно? — блиснула на нього сухісінькими очима Параска (тільки що ж плакала!).— Ти ящиками з лавки тягаєш собі все, то тобі й ясно! А нам темненько. Ясно йому... Тобі теж отамо коло Якова місце!

— Це пр-ровокація!!! — закричав Тельнов, перехиляючись через червоний стіл до зали.

— Може, й провокація, но правда! — теж підхопився з місця лавошний вантажник Сьома Кухта.— Тільки не тягає ящики, а казьонними, копираційними кіньми возить. Я не раз бачив, так не догнав. Хіба з конем збіжиш?...

— То він од тебе втік,— зло усміхнулася Параска.— А я догнала б! Молоді хлопці-механізатори, що стовпилися під "гальоркою" і

пихкали цигарками, зареготіли, хтось із-поміж них крикнув весело-заохочувальним баском:

— Так його, Парасю, щоб аж дим ішов!

Мишко Чирва переливчасто свиснув зі своєї будки. Баба Вухналька спитала у своєї сусідки:

— Кого це вони хочуть бити?

Голова суду Микола Миколайович дзвонив по графину і казав скоромовкою:

— Товариші, товариші, це вже не суд, а базар і... якась кругова порука. Да-да-да!

"Да-да-да" він вимовив з погрозою в голосі, яка не личила йому. А Ява прогув, заплющившись:

— А що, побалакали з ними?.. Хіба з ними так балакають? З ними не такої грамоти треба знать! — І сміявся крізь стиснуті губи, самим носом.

І тут, піднявши руку над головою, устав голова сільради Круглик, чоловік іще молодий, але з авторитетом на обличчі. Голову прислали недавно із сусіднього скороченого району.

— Те, що робилося тільки що в залі,— сказав він, і всі одразу притихли, бо любили послухати нову людину,— називається анархізмом. А не таке діло, про яке сказано, що воно нехитре. Якщо й справді завкооперацією возить собі додому товари, то чого ж за ним пішки ганятися? У мене є службовий мотоцикл... і я ніколи його для доброго діла не пожалію. Але давайте, товариші, вирішимо спершу одну справу — про вчинок Якова Бруса.

— Хай заплатить бабі Мотрі за голову п'ятдесят рублів! — вихопився першим Сьома Кухта.

— Немає такого штрафу,— сказав голова суду,— А тільки є такі види покарання, зачитую: попередження, громадський осуд, громадська догана, пробачення, штраф у розмірі десяти карбованців. І штраф цей, товаришу Кухта, сплачується в державну касу, а не розкидається на всі боки... Це довідка для тих, хто не знає статуту товариського суду. А зараз колегія суду йде на нараду. Прошу встати, товариші.

Хто встав, хто ні, хто подався до виходу на перекур. У залі загули, загомоніли, а судді пішли в гримірувальну і зачинилися там.

Надворі вже давно споночіло, вмовк дикий голуб на сухому бересті, полетівши у гніздо до своєї голубки, у фойє походжала парочками молодь, ждучи танців — суд був їй не цікавий і видавався смішним,— а в глухому підгальорошному кутку зали якась язиката хутірська молодиця, похапцем облизуючи губи, розповідала жіноцтву:

— Поховали в Саєвичах одного діда недавно... А в нього грошики водилися. Тоді, після похорону, кинулася рідня: зберкнижку забули у

діда витягти з костюма!.. Одкопали яму, а вона порожня... Ні діда, ні костюма, ні книжки...

... — Та не треба мені його грошей, аби тільки головочка загоїлася, бо грядки ж вибирати треба... ... — Чим же ви, діду, їсте?

— Та колись яснами їв, а тепереньки і ясен уже катма.

... — Ось побачиш, нічого йому не буде. Нуль цілих, нуль десятих, як казав один простуджений.

— Та ні, ми йому роги сьогодні таки покрутили!

Незабаром з гримірувальні вийшли судді, і голова-директор прочитав рішення: зобов'язати Якова Бруса вибачитися перед товаришкою Борозняк і оштрафувати його на десять карбованців.

— Гроші заплачу,— сказав Ява, не встаючи з місця. Як схоче, то і больничні заплачу, скільки вона там лежатиме — тиждень, два. А навколішки ставать не буду: хай вуличкою корову ганяє, тоді ніхто її не займе.

І перший пішов до виходу. Його провели мовчанкою.

На мосту Ява зупинився, щоб підождати Ваню-Ваню, сплюнув у чорну осінню річку — тільки латаття, попід берегами полискувало в пітьмі — і сказав:

— Яз вами ще побалакаю...

А від клубу в спину йому зухвало виводила радіола:

Червону руту

Не шукай вечорами...

І сміялася молодь.